

una valoració global de la situació, ara mateix, de la recerca arqueològica a casa nostra, on som i on volem anar.

Quan es dissenyà i s'aprovà allò que per simplificar podem anomenar pla Mas Collell, les humanitats, les lletres, no hi eren convidades. La festa era per a uns altres. I si finalment l'arqueologia prehistòrica i l'arqueologia clàssica van ser afavorides amb la creació de dos d'aquells nous instituts que havien de liderar la recerca d'alt nivell, allò no canviava, no ens enganyem, l'esperit de la llei. Era la torna i menys per l'IPHES que juga a un altre nivell en tractar qüestions que són més pròximes de les ciències experimentals, que per l'ICAC. I no ens fem il·lusions, aquí som i aquí romandrem. Aquest és, segons la nostra opinió, el nostre (principal) problema. No som. No interessem especialment; signifiquem ben poc en la idea de l'alta recerca. I no ens fem il·lusions, les coses no canviaran ni a curt ni a mitjà termini. Si de cas, empitjoraran. No es veu en l'horitzó polític una voluntat de redefinir la situació, de dissenyar unes noves regles de joc. I, podríem dir, comparant-nos a molts altres estudis del món de les humanitats, que encara tenim sort, que se'ns ha tingut en compte.

Si ara, després d'aquestes consideracions inicials que m'ha semblat oportú escriure, ens centrem en el tema plantejat, si la recerca basada en grans instituts de recerca pot acabar afectant globalment les altres institucions que, fins ara, s'hi dedicaven, jo seria optimista pel que fa a l'arqueologia.

No veig cap raó, cap indicatiu, que em faci pensar que l'ICAC pugui acabar esdevenint l'única institució ben dotada i, per tant, l'única que pugui endegar i executar (grans) projectes de recerca. Per arribar fins a aquest punt, caldria un canvi que no em sembla possible i sobre el qual no hi ha cap senyal ni fort ni feble. És, ara, un grup més que participa, com els altres, en el repartiment. I no tenen ni tindran (si no hi ha un canvi tan radical que ens agafi a tots per sorpresa, ben improbable) possibilitats de créixer més enllà d'on són. I no n'hi haurà cap altre.

Ens haurien de preocupar molt més altres qüestions que sí que podrien significar un empobriment, un retrocés en relació amb la situació actual que, diguem-ho ben alt, no és òptima i que podria i hauria de ser millor però que si la comparem amb la de fa una generació no deixa de sorprendre el salt quantitatiu i qualitatiu que ha fet.

El problema més imminent és aguantar les posicions davant el desballestament d'allò que s'havia anat bastint amb dificultats i amb constància. No hi ha, a la universitat, reposició de places si no és de manera extraordinària. La burocràcia a tot nivell s'ha fet tan poderosa i tan absurda que ho ofega tot. Soc de l'opinió que convindria seguir un camí propi, diferent del de les ciències experimentals que sovint apliquem de manera automàtica forçant la situació per adaptar-nos malament a uns paràmetres on tot grinyola. Arribar on som ha estat difícil, feixuc, una llarga tasca plena de destorbs i noses. Cal aguantar el que tenim, hem de mantenir-ho. I no només no serà fàcil, sinó que caldrà suar tinta per no perdre pistonada.

Els problemes, pel que fa al nostre camp de recerca, no vindran d'aquesta nova orientació (grans instituts).

J. M. Nolla i Brufau

Catedràtic d'Arqueologia

Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria (Institut de Recerca Històrica), Universitat de Girona, Pl. Ferrater Mora, 1 17071

Girona

josep.nolla@udg.edu

Investigar a Catalunya a inicis del segle XXI: instituts de recerca o universitats?

Maria Carme Belarte

La petició de la *Revista d'Arqueologia de Ponent* del meu punt de vista sobre el binomi instituts de recerca i universitats i l'actual model universitari a Catalunya m'ha portat a reflexionar sobre les polítiques de recerca del darrer quart de segle i sobre allò que, al meu entendre, són els factors que han conduït a la situació actual, i que inclouen tant l'administració com el comportament de les pròpies institucions de recerca implicades. Així mateix, he mirat de plantejar algunes perspectives de futur. Seguidament trobareu el meu intent de plasmar aquestes reflexions per escrit de la manera més clara i objectiva possible, si bé inevitablement està basat en part en experiències tant personals com d'altres casos propers.

La investigació actual a Catalunya es fonamenta sobre bases derivades de l'orientació que, de la mà de la figura del conseller Mas Colell, va adoptar la política de recerca de la Generalitat de Catalunya des de l'any 2001. A partir d'aquest moment, es varen produir importants canvis que afectarien tant a persones com a institucions vinculades a la investigació, i que es resumeixen fonamentalment en dos: la creació dels instituts de recerca i l'aparició de noves figures de personal investigador. Al seu torn, ambdós han incidit en la distribució de recursos i de personal investigador entre els centres de recerca; en el cas del segon factor, a més, els canvis endegats des de Catalunya es van afegir a d'altres impulsats per part del govern central, i van implicar, com es veurà, una disminució general del nombre d'investigadors/res contractats. Però per analitzar alguns aspectes de la situació actual de la investigació cal remuntar algunes dècades en el temps, abans que s'iniciessin els canvis a què hem al·ludit.

Durant la dècada dels noranta, la tasca investigadora es desenvolupava de manera pràcticament exclusiva en el si de les universitats. Tot i amb això, aquestes no havien aconseguit crear un cos de personal investigador dedicat exclusivament (o fona-

mentalment) a aquesta activitat. Per norma general, no es va apostar fermament per crear una figura que permetés consolidar aquelles persones que, durant anys, i gràcies a un seguit de beques i contractes més o menys precaris, havien anat reforçant els equips de recerca. La carrera investigadora aleshores solia passar per tres estadis: les beques predoctorals —que no van esdevenir contractes fins anys més tard—, les beques d'estada a l'estranger i, finalment, un o més contractes de reincorporació de doctors. Alguns vicectors de recerca havien anunciat en diverses ocasions la creació de contractes estables per als investigadors postdoctorals que havien passat per totes les etapes esmentades (finalitzades les quals no existia cap altra opció fora de la via del professorat universitari —tampoc fàcil, com és ben sabut—), però malauradament aquesta situació mai va arribar a ser una realitat. Si bé les limitacions econòmiques van ser sens dubte un factor important per fer-se enrere a l'hora d'endegar aquestes contractacions, també és cert que els investigadors postdoctorals (i també els predoctorals) s'anaven substituint per aquells seleccionats en les convocatòries subsegüents, de manera que el nombre d'investigadors i investigadors en formació a les universitats era sempre més o menys constant sense necessitat d'inversió econòmica en personal.

Amb el canvi de segle es van produir diverses situacions en què des de les universitats es varen deixar passar el que després resultarien haver estat les darreres oportunitats —almenys fins al moment actual— per crear aquesta figura. Per una banda, el 2001 va tenir lloc l'extinció dels anomenats contractes de reincorporació de doctors que convocava el govern central (a través dels successius ministeris amb competències de recerca, equivalents en les seves funcions a l'actual Ministeri d'Economia i Competitivitat, i que han anat canviant de nom) i la seva suposada reconversió en els investigadors del programa Ramón y Cajal (d'ara endavant, RyC). Fins aleshores, per a tots aquells doctors que havien aconseguit fer una estada postdoctoral de dos anys a l'estranger era relativament fàcil (gairebé automàtic) aconseguir un contracte de reincorporació de fins a tres anys sempre que hi hagués al darrere un projecte d'R+D vigent finançat pel mateix ministeri. Els contractes de reincorporació de doctors de la Generalitat de fins a dos anys de durada, de característiques similars als del ministeri, permetien als investigadors sumar en total un màxim de cinc anys de contractació postdoctoral si gaudien dels dos programes successivament. Ara bé, l'aleshores nova convocatòria RyC va suposar una important reducció del nombre d'investigadors contractats, amb la necessària exclusió (i, amb el temps, extinció) de nombrosos investigadors postdoctorals que gaudien d'un contracte vigent a través dels anteriors programes.

Per una altra banda, es va produir la desaparició, gairebé en paral·lel, de les convocatòries de reincorporació de doctors de la Generalitat, coincidint amb l'inici del programa ICREA. Però, un cop més, el programa ICREA no absorbiria el nombre d'investigadors perfectament preparats que havien passat per tots els estadis del sistema anterior. A més, si els contractes de reincorporació anteriors demanaven

com a requisit haver fet estades a l'estranger de dos anys, ICREA n'exigia un mínim de quatre, de manera que encara limitava més el nombre de possibles candidats. L'aparició del programa ICREA Junior el 2005 rebaixava els requisits per optar a un contracte d'investigador, encara que amb durada determinada, però va ser suprimit al cap de tan sols cinc anys.

Davant d'aquesta situació, que va implicar una dràstica reducció dels contractes postdoctorals, en algunes universitats es va anunciar la intenció de buscar solucions puntuals per tal que els antics reincorporats que no havien pogut entrar en els nous programes poguessin continuar la seva recerca vinculada a les universitats. No obstant això, la resposta no es va materialitzar en la major part de casos, i només puntualment es van arribar a trobar solucions per mirar d'evitar la pèrdua de massa crítica investigadora, amb la creació de contractes propis que vinguessin a afegir-se a aquells que s'obtenien a través de les convocatòries competitives esmentades.

El canvi en les perspectives d'estabilitat i de possibilitats de dedicar-se a la recerca per als investigadors postdoctorals, però, no consistia només en la reducció del nombre de contractes sinó que, en el cas de la convocatòria RyC, també va comportar, a curt termini, un canvi en el propi perfil dels investigadors sèniors resultants. En efecte, aquest programa implicava el compromís, per part dels centres receptors, d'estabilitzar l'investigador contractat mitjançant la creació d'una plaça un cop passats els cinc anys que preveia el programa. Però la solució adoptada per les universitats no ha estat la creació de places d'investigador pròpiament dites, sinó de professor agregat en el marc del programa Serra Hunter. Així, els investigadors RyC adscrits a les universitats s'han acabat reconvertint en docents, amb la conseqüent disminució del temps que poden invertir en recerca. El mateix ha passat amb les escasses persones que gaudien encara de contractes temporals de recerca a les universitats i a qui s'ha arribat a estabilitzar. En canvi, aquells que desenvolupen el seu període com a investigador RyC en un institut de recerca acaben normalment ocupant una plaça d'investigador sènior convocada per la institució.

A tot el que s'ha dit cal afegir un altre factor: el fet d'oferir una plaça dins la convocatòria RyC implica, per al centre receptor, un esforç econòmic important. Això ha provocat que la majoria d'universitats ofereixin poques places en el marc d'aquesta convocatòria i, en conseqüència, ha empès els candidats escollits a adscriure's a instituts de recerca que, en general, accepten més sol·licituds. El mateix passa amb altres tipus de contractes postdoctorals, de modalitat júnior (el més representatiu dels quals seria el programa Juan de la Cierva) per als quals també s'ofereixen més places des dels instituts que des de les universitats.

Pel que fa a la figura dels investigadors contractats a través d'ICREA (anomenats professors d'investigació), actualment constitueixen, a la major part d'universitats, l'únic cos de personal dedicat exclusivament a la recerca, amb una càrrega docent absent o molt minsa, d'acord amb l'investigador i amb una remuneració complementària per part de la universitat. Aquesta

figura d'investigador amb dedicació gairebé exclusiva avui suposa gairebé una anomalia a la universitat, i en alguns departaments universitaris l'encaix dels professors ICREA no sempre ha estat fàcil.

A tot això s'afegeix, en els darrers anys, la reducció de contractació de professorat universitari i la dràstica disminució del nombre de places de funcionari que es convoquen (darrerament, moltes jubilacions i defuncions de professors titulars i catedràtics s'estan cobrint a base de contractes de professor associat), la qual cosa no només comporta una precarització del professorat sinó també la sobrecàrrega docent i la disminució del temps que aquest pot dedicar a investigar. A més, en el cas dels professors associats, la tasca investigadora no és ni reconeguda ni remunerada, i fins i tot queden exclosos com a investigadors en algunes convocatòries.

En aquest context, la creació dels instituts de recerca per la Generalitat d'ençà del 2001 es presenta com una oportunitat per contractar investigadors, mitjançant convocatòries pròpies, que poden dedicar-se plenament (o gairebé) a la recerca, amb una participació en les tasques docents que, depenent del centre i del tipus de vinculació amb la universitat a què estiguin adscrits, pot produir-se a diferents nivells, però que normalment és molt reduïda.

Tenint en compte els factors esmentats, sembla lògic que els investigadors que opten a consolidar-se a través de les convocatòries tant catalanes com espanyoles (però també a través de convocatòries europees), triïn els instituts de recerca com les institucions d'acollida per davant de les universitats, ja que és la manera com hi ha més possibilitats que en un futur es puguin dedicar exclusivament (o prioritàriament) a l'activitat investigadora i amb un millor encaix amb el centre.

A la preferència pels instituts no és aliè el fet que, almenys en els primers anys des de la seva creació i fins a l'arribada de la crisi que ens afecta des del 2009, aquests han gaudit per norma general de situacions pressupostàries avantatjoses i millors instal·lacions i equipaments, que resulten més atractius per captar els investigadors que puguin arribar a través de convocatòries per via competitiva. Cal dir, però, que a partir del 2009 els instituts de recerca també han reduït la contractació d'investigadors a través de convocatòries pròpies i que fonamentalment acullen personal que ha obtingut un contracte a través d'altres convocatòries competitives (ICREA, MINECO o programes europeus), algunes de les quals també han disminuït el nombre de persones a contractar.

Però les conseqüències de la situació que acabem de descriure no són només d'ordre quantitatiu sinó també qualitatiu: la major presència d'investigadors a temps complet en els instituts de recerca facilita, lògicament, que els inputs de recerca quantificables en els diversos sistemes d'avaluació puguin ser més elevats en els grups de recerca d'aquests darrers que en els de les universitats, i que per tant tinguin més possibilitats d'aconseguir projectes en convocatòries per via competitiva.

El panorama descrit pot comportar, doncs, que des de l'àmbit universitari es vegi els instituts de recerca com a competidors que han acabat passant al davant,

captant personal i recursos econòmics, mentre que les universitats s'han de limitar fonamentalment a la docència i amb menys possibilitats reals d'investigar. Però el cert és que, actualment, les reduccions de pressupost i l'escassetat de personal a l'hora de consolidar els equips de recerca estan afectant totes les institucions de recerca.

Davant d'aquesta situació, i tenint en compte les retallades pressupostàries, que en el cas que ens ocupa s'han traduït en la reducció i fins i tot supressió de convocatòries destinades tant a contractar personal com a finançar la recerca, cal considerar la necessària col·laboració entre institucions. És clau buscar punts de contacte entre els objectius de recerca dels diferents centres, crear projectes interinstitucionals, amb més possibilitats d'obtenir recursos, com s'ha demostrat amb alguns casos recents d'associació d'instituts amb universitats, per exemple, en la convocatòria d'SGR 2014-2017. Més enllà de veure la dualitat universitat-institut de recerca com dues opcions excloents, hem de veure les oportunitats de col·laboració, tant entre universitats i instituts com entre els diferents instituts, fins i tot quan es dediquen a branques de la ciència aparentment allunyades, que poden permetre projectes interdisciplinaris. Les possibilitats de col·laboració són múltiples, i poden obrir noves portes i vies de recerca.

En definitiva, després de l'etapa de canvi iniciada l'any 2001, hem d'avançar encara cap a la creació d'un altre model de recerca. Per això és fonamental analitzar els objectius i temàtiques amb punts de coincidència, aprofitar els recursos humans i econòmics en els diversos centres i reorientar la manera de fer recerca, tot i que serà necessari un important esforç per adaptar-nos-hi. Sigui com sigui, algunes de les actuals convocatòries ja es plantegen valorant aquestes associacions entre institucions, buscant també la interdisciplinarietat, sense les quals a vegades difícilment es poden presentar propostes competitives.

Maria Carme Belarte

Professora ICREA

adscrita a l'Institut Català d'Arqueologia de Catalunya

Pl. d'en Rovellat, s/n, 43003 Tarragona

cbelarte@icac.cat